

A 150 éves Népegészségügyi Intézet története I. rész – Kezdetek

History of the 150-year-old Department of Public Health Part I – Beginnings

Janik Leonárd mesteroktató

Semmelweis Egyetem, Megelőzőorvostan és Népegészségügyi Intézet

janik.leonard@semmelweis.hu

Initially submitted January 21, 2024; accepted for publication March 6, 2024

Abstract

Department of Public Health of Semmelweis University was founded 150 years ago, in 1874, so this year we shall celebrate a very significant anniversary. Thus, the institution has a very long history. In 1769, more than a hundred years before this foundation there was established the Faculty of Medicine in the University of Nagyszombat (today Trnava in Slovakia). The Faculty was later transferred through many trials and tribulations to Buda and later Pest (since 1874 Budapest) to its present location. This study presents the antecedents of the establishment of the Department of Public Health in 1874, covering parallel the curricula and the lecturers of this subject.

Kulcsszavak: orvostörténet, járványok, államorvostan, egyetemi oktatás, közegészségügy

Keywords: medical history, epidemics, state medicine, university education, public health

Kezdetek

Amikor a másfélszáz éves intézet történetének megírására vállalkozom, vezetőinek személyét és munkásságukat is bemutatva, akkor túl kell lépnem az egyes korok, korszakok szemléletmódján és kizárólag a tények leírására támaszkodhatom. Munkámhoz jelentős segítséget nyújtott Győry Tibor (1869-1938) orvostörténész, egészségügyi szervező által 1936-ban 870 oldalon megjelentetett „Az orvostudományi kar története 1770-1935” című élvezetesen olvasmányos stílusban megírt könyve, valamint egyetemünk Központi Levéltárának igazgatója, Molnár László és Szögi László történész, az Egyetemi Könyvtár volt főigazgatójának közös munkája „A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára 1770-1999 Repertórium” végjegyzetbe, ide csak a szerző és évszám kell mindenhol!, illetve számos egyéb forrás. Ugyanakkor követni kívánom a majd száz évvel ezelőtti szempontokat, mely szerint anno az egyetem történetének megírására kijelölt bizottság kiküszöbölte a nehézségek kényesebbik részét, azaz az élő személyek működése ismertetésének és méltatásának mellőzését határozta el, ami akkor azt jelentette, hogy Győry a kar történetét 1914-ig írta meg, és az 1914 és 1935 közötti időszakban csak a száraz adatok kerültek felsorolásra (Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karának ülése, 1935.06.04., 9. rendes folytatólagos; 7. rendkívüli kari tanácsülési jegyzőkönyv, 26. oldal.) Sajnálatos ugyanakkor, hogy az 1951 tavaszán-nyarán bekövetkező iratselejtezés előtt az 1867 és 1938 közötti iratanyagot csökkentették, majd pedig a már megselejtezett és a kiegyezés előtti anyagok jelentős részét megőrzésre átvette a Magyar Országos Levéltár, ahol 1956 őszén a szabadságharc összecsapásai során keletkezett tűzvészben ezek az iratok megsemmisültek (Molnár-Szögi, 2002, 8.).

Nincsenek arra vonatkozóan megbízható források, hogy Magyarországon a tatárjárás előtt a lakosság tekintélyes részét elpusztító, országos jelentőségű járvány fellépett volna. A

„bélpoklosság”, a lepra – ugyanúgy, mint Európa más államaiban - a XI. században már szedte áldozatait és a megbetegedések száma a XIV. századig tovább nőtt, erről a korabeli leírások is tanúskodnak. 1265 körül a Répce folyó kötelében a bélpoklosoknak egész falujuk volt, ahol elkülönülten, valamely gyógyítónak tartott forrás közelében laktak. Az országban más helyeken is voltak leprosariumok (házak, amelyeket a betegek elhelyezésére építettek) (Gazda, 2018, 414.).

Az Európában 1347-ban megérkező pestisjárvány Magyarországot sem kímélte. Uralkodónk, Nagy Lajos (1326-1382) félbe kellett, hogy szakítsa itáliai hadjáratát és maga is megbetegedett, bár feltehetően nem e gyilkos kórban. Nem kizárt, hogy a visszatérő hadsereg hurcolta be a járványt az országba. Az áldozatok pontos száma természetesen nem ismert, de sokat elárul, hogy a királyi ház két tagja is életét vesztette ebben a betegségben. Így öccse, az Itáliában meggyilkolt András (1327-1345) gyermeke, a hároméves Anjou Martell Károly és a király felesége, a 14 éves Luxemburgi Margit. Pethő Gergely (1570 k. – 1629) és Antonio Bonfini (1427/34–1502) krónikások szerint 1348-ban Magyarországon teljes erővel dühöngött a pestis, amely 1350-ben alábbhagyott, de 1360-ban és 1380-ban újra fellángolt. 1360-ban csak Budán 16 ezer áldozatot ragadott magával a ragály. Az 1409-es újabb járvány elsősorban Sopront és környékét érintette, 1441-ben pedig Budát. A pestis ezt követően folyamatosan jelen volt, és ha a terjedésére kedvező körülmények adódtak, akkor pusztított. Ezt történt pl. a dicsőséges 1456-os nándorfehérvári diadal után, ahol a győztes hadvezérek, Hunyadi János és Kapisztrán János is áldozatul estek a járványnak. A Rákóczi-szabadságharc során a becslések szerint a katonai műveleteknek mintegy 80 ezer áldozata volt, ugyanakkor az 1708-tól felerősödött pestisjárványnak 410 ezer (Magyary-Kossa, 1929). Az utolsó nagyobb pestisjárványra 1738-ban került sor.

1. ábra: Id. Pieter Bruegel festménye: A Halál diadalmenete. 1562.

Szomorú hírnevet szerzett hazánkban a kiütéses tifusz, amelyet a háborúktól dúlt, elszegényedett, férgektől lepott országáról „morbus Hungaricus”-nak is neveztek a világban. 1566-ban új, sajátos, az orvosok által addig még nem észlelt járvány ütötte fel a fejét Komáromnál, és az ott táborozó császári német hadseregben szörnyű pusztítást okozott. Ettől fogva nevezték a betegséget „*febris castrensis*”-nek (tábori láz) vagy Hungarica-nak, magyarul pedig hagymáznak, vagyis hadmásának, mert annyi halált okozt mint a had. A legelső hírek már 1542-ből valók, a baj a török elől visszavonuló német birodalmi sereg 30.000 katonáját ölte meg. A komáromi járványról azt jegyezték fel, hogy a magyarok, valamint a törökök elkerülték a bajt. A Győr melletti táborban még súlyosabb volt a járvány. Az innen hazabocsátott katonák Németországba és Csehországba, Franciaországba, Olaszországba és Angliába is elszéledtek, és elterjesztették a betegséget. Bécsben a nyilvános épületek megteltek beteg katonákkal, a halottak s haldoklók az utcákon heverték (Rózsay, 1868, 13.).

A közegészségügy területén állandó erőfeszítések történtek a városi orvosok és a városi tanácsok részéről a középkori mocsok megszüntetésre, kevés eredménnyel. Mint a kassai 1570. évi városi statutum írja, a szűk utcákban, például a templom utcájában, az emberek mindenfelé kiöntik a piszkos vizet, és a házak háta mögött a Szeles utca tele van piszkossággal és szeméttel. Ha eső jön, az utcán a bűz megmérgezhetheti az embereket, és a piszkos víz befolyhat a házakba és pincékbe. 1605-ben Bocatius azt írja, hogy Pesten a piszok

olyan nagy, mint egy valódi török városban. A hullák szabadon hevernek az utcákon, a vizet lóháton hordják drága pénzért (Réti, 1969).

Mária Terézia 1766. augusztus 25-én bocsátotta ki a közegészségügy szabályozásáról szóló nyomtatott rendeletét, amely a könyvtárunkban is fellelhető (Molnár-Szőgi, 2002, 118.). Ez azonban valójában egy büntető törvény volt, amely a pestis elleni küzdelem megsértőit több esetben már a helyszínen halállal büntetni rendelkezett, erre utal a címe is: „Kötél általi büntetés a vesztegzári intézkedések ellen vétőknek”. Ez a jogszabály képezte alapját az 1770. október 4-én a Magyar Királyság területén is kihirdetett Egészségügyi Főszabályzatnak (Generale Normativum in Re Sanitatis) (Balázs, 2007). A normatívát azután a Helytartótanács Egészségügyi Bizottsága (Commissio Sanitatis) október 4-én helyezte hatályba, hosszú időre, a következő mintegy száz évre meghatározva a hazai közegészségügyi rendszer működését (Krász, 2023, 537-560). A rendelet kötelezte a megyéket és a szabad királyi városokat, hogy egészségügyi bizottságokat szervezzenek, kiegészítő utasításai szerint a megyei tisztiorvosoknak megelőző tevékenységet is kellett folytatniuk. Hozzájuk futottak be a járványjelentések, járványügyi vizsgálatokat végeztek, a halandóság lényeges emelkedése esetén vizsgálniuk kellett a halálokokat. Ellenőrző tevékenységük során felügyelniük kellett a köztisztaságra, az élelmiszer-árúsításra is. A megyei tisztiorvosoknak évente részletes jelentést kellett összeállítaniuk a megye egészségügyi helyzetéről; ezeknek a jelentéseknek feldolgozására létesítették 1786-ban az országos főorvosi állást (Hahn-Melly, 1965, 10.).

A kihirdetés időpontjában elvileg már létezett orvoscépzés hazánkban, hiszen 1769. november 7-én Mária Terézia udvari orvosa, Gerhard van Swieten (1700-1772) javaslatára elrendelte az Orvosi Kar létrehozását, az 1635. november 13-án megnyílt nagyszombati jezsuita egyetem ötödik karaként. A tanévnyitóra azonban csak 1770. november 8-án került sor és az orvosi karon 1770. november 29-án kezdték meg a tanítást. Mivel a kar szükségleteihez szükséges helyiségek még nem voltak készen, az órákat több nyilvános, illetve magánépületben tartották: az élettant és a kórtant a királyi neveldeben, a kémiai és a botanikát az Adalbertinumban (2. ábra), az anatómiát és a sebészetet a trinitáriusok kolostorában (3. ábra) (Högyes, 1896).

2. ábra: Az Adalbertinum épülete Nagyszombaton 2017-ben. Jelenleg felújítás alatt.

Az első évfolyamnak 6 beiratkozott hallgatója volt, akiket öt, különböző szakterületekkel megbízott tanár (valamennyien van Swieten tanítványai) oktatott (Győry, 1935, 39-44.). A mai Magyarország területén azonban Markhot Ferenc (1718-1792) kezdeményezésére 1769. november 25-én Egerben nyílt meg az első orvosi iskola (Scola Medicinalis) tíz hallgatóval, de Mária Terézia 1772-ben nem engedélyezte, hogy az iskola doktori okleveleket adhasson ki, így a tanulmányaikat elkezdett hallgatók 1774-ben Nagyszombatra mentek át (Gál, 2010, 120-153).

3. ábra: Nagyszombat, Szentháromság templom, a mellette levő egykori trinitárius kolostorépülettel.

1772. május 13-án foglalta el a kar új épületét, amely az egyetem régi, de újonnan átalakított nagyobb épületével szemben állt (4. ábra). Ez az épület kisebb mellékhelyiségekkel rendelkező 8 fő helyiségből állt, úgymint.: élettani tanterem, kórtani tanterem, a prosector medica szobája, a prosector chirurgica szobája, a kémia tanárának szobája, egy laboratórium helyiség, a házfelügyelő szobája egy nagyszoba gyűlések, vizsgák, disputatiók számára. E helyiségeket télen — a kályhák és tüzelőanyag hiányában — nagyon fogyatékosan fűtötték, úgyhogy a tanulók hideg időben csak a délelőtti órákat bírták ki, a délutáni órákra nemigen mentek el. Klinikája a gyakorlati orvostan tanárának nem volt. A városi kórházat a királynő ugyan már 1771-ben utasította, hogy adjon helyet a gyakorlati orvostan és szülészet tanítására; de miután ennek arra sem helye, sem költségvetése nem volt, az előadások csak

elméletileg folytak, és csak néha látogathatott el a tanár tanítványaival a kórházba, hogy azoknak betegeket is mutathasson (Hőgyes, 1896).

4. ábra: Az Orvosi Kar nagyszombati épülete. 1770 és 1772 között építették F.A. Hildebrand tervei szerint. 1994 óta a Egészségügyi és Társadalmi Munka Kar székhelye. A középen látható sarkot Nepomuki Szent János szobra díszíti.

1777. május 6-án adta ki Mária Terézia azt a rendeletét, amely többek közt tartalmazta az egyetem Budára telepítését, mivel a kisváros egyre szűkebbnek bizonyult a gyarapodó hallgatóság igényeinek kielégítésére. Budán létezett polgári és a Várban katonai kórház, a gyakorlati botanikai képzésre is jobbak voltak a lehetőségek. A döntés váratlanul érintette az egyetemet, hiszen még 1777 áprilisában is a helyi bővítési lehetőségeket tervezték. 1777. augusztus 24-én Nagyszombaton véget értek az előadások és november 9-én már Budán kezdődött az új tanév (5. ábra). Az előadótermek egy, a királyi várpalota melletti (a mai Oroszlános udvar területén levő) épületben voltak, magát az egyetemet az 1749 és 1770 között épített palotában helyezték el, sőt az épület mellett az egri líceum tornyára emlékeztető csillagvizsgáló tornyot is építettek (Győry, 1936, 109-136.).

5. ábra: A budavári palota Mária Terézia korában az egyetem megnyitása idején. Pichler-Masfeld rézmetszete 1780 körül.

Az orvos- és sebészi gyakorlati oktatásra a Budán található Polgári Kórház és Ápolda (az úgynevezett Régi Szent János Kórház) szolgált, amelyben mindössze 12-15 ágy volt, és amely inkább volt szegényház, haldoklók menedéke, mint egyetemi klinika. Amikor II. József 1783 áprilisában személyesen is felkereste ezt a budai kórházat, teljesen megdöbbent a látottakon és felháborodott hangú levelet írt Eszterházy Ferenc kancellárnak a tapasztalataival kapcsolatban. Ekkor írta Róbert Towson angol utazó a következőket: „*ha nem láttam volna, nem hinném, hogy ilyesmi létezhetik a városban. Itt minden, az épület, a bútorzat, az ápolás nyomorúságos, bűzös és piszkos...*” (Kapronczay, 2007, 91-94.).

1783. december 9-én II. József császár, magyar király (1780-1790) úgy döntött, hogy a Pozsonyban székelő királyi Helytartótanácsot a magyar udvari kamarával és a királyi kúriával együtt Budára, a Várba költözteti, az egyetemet pedig a Pozsonyban elhelyezendő teológiai kar kivételével Pestre helyezi át. 1784. november 5-én már Pesten folytatták az orvosi kari oktatást immáron a Királyi Magyar Tudományegyetem (Regia Scientiarum Universitas Hungarica) elnevezés keretében. Az egyetem az Újvilág és a Hatvani utca sarkán álló „jezsuita ház”-at kapta meg (6. ábra), az 1784/1785-ben végzett átalakítások alatt azonban átmenetileg a feloszlatott pálosok egykori kolostorépületében (ma a Központi Papnevelő Intézet) kapott vendégjogot (Győry, 1936, 138.). A volt kolostor emeletes épületének első emeletén kaptak elhelyezést a kari klinikák, igaz ezt hat kórtermet és 30 betegágyat jelentett. Itt volt a sebészeti műtő, szülő szoba, a kezelő és néhány kisebb szoba a orvosokkal való foglalkozásra. A földszinten a kar hivatalos helyiségei, irodái és egy nagyobb előadóterem foglalt helyet, valamint itt kapott helyet a kari könyvtár is (Kapronczay, 2021, 109-113.).

6. ábra: Az 1894-ban készült kép bal oldalán látható a kétemeletes egyetemi épület az Újvilág és a Hatvani utca sarkán (Fortepan).

A század elején épült Újvilág utcai épület (a mai címén Semmelweis u. 2., illetve Kossuth Lajos u. 18.) semmiképpen nem volt új rendeltetésének megfelelőnek nevezhető, sem a betegek elhelyezése, sem a tanítás érdekei szempontjából. A legszebb termeket az első emeleten a természettudományi gyűjtemények kapták. A kórtermek legnagyobb része a második emeletre került. Szűkek, alacsonyak voltak a szobák és az odátűző naptól oly meleg volt, hogy nyáron „*az egészség veszélyeztetése nélkül nem lehetett bennük előadásokat tartani s a betegek is a maguk verejtékében heverték,*” A szülészet, szemészet és az anatómia helyiségét nem lehetett szellőztetni a szomszédos kémiai laboratóriumból kiáradó átható szag miatt. A földszinten levő sebészeti helyiségekben a hétköznapi utcai lármája állandóan zavarta az előadásokat (Győry, 1936, 160.).

A király egyike volt a még üzembe sem helyezett egyetemi kórház első látogatóinak és a tökéletlen helyzet teljesen felháborította. „*Nyomban el is rendelte, hogy az ágyakat sürgősen úgy kell felszerelni, hogy azok mindegyike 6 láb hosszú, 3 láb széles legyen és olajfestéssel vonassék be; hogy dupla garnitúrában minden ágy részére egy szalmazsák, egy matrac, egy paplan, négy lepedő, egy fejtámla s a különböző edények, asztalok, székek stb. szerzendők be.*” (Győry, 1936, 160.).

1793. november 2-án a helytartótanács kiadta a rendeletét, hogy az államorvost, amelyet eddig részeire bontva külön nem nevesítetten három tanár oktatott, a tematikákat egyesítve, önálló tárgyként, egy tanár előadása alatt oktassák. Korábban ennek keretén belül az első félévben a törvényszéki orvostant (medicina forensis), a második félévben az orvosi rendészetet (politia medicat, az egészségügyi rendeleteket és végrehajtásukat) adták elő, vasárnaponként pedig az életmentést és az elsősegélynyújtást (belorvostan) oktatták. A törvényszéki orvos tanár részét Stáhl György (1755-1802), a sebészet tanára, a belorvostan tanárát Schönbauer József (1757-1807), a terápia speciális tanára és az orvosi rendészetet Stipsics Ferdinánd (1754-1820), a kór- és gyógyszer-tanár tanította (Győry, 1936, 197-198.). Ezzel kezdődött el hazánkban a közegészségügy oktatása. Az önálló

államorvostani tanszék felállításával több évvel megelőztük mind a bécsi, mind a német örökös tartományok egyetemeit, mivel Bécsben csak 1805-ben vezették be és rendszeresítették a tárgyat.

Az államorvostan első tanárává Schraud Ferencet nevezték ki, aki akkor a sebészek elméleti orvostan tárgyának professzora volt.

7. ábra: Schraud Ferenc, az államorvostan tanára 1793 és 1802 között.

Schraud Ferenc (Pest, 1761. május 14. – Kismarton, 1806. március 18.) szüleit korán elvesztette, Konrádi Norbert páter, egy piarista tanár nevelte fel. Középiskoláit Debrecenben, Kolozsvárott és Vácon végezte, majd Pesten bölcsészetet hallgatott, ahol 19 évesen bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Tanulmányai mellett az angol, francia és olasz nyelvet is elsajátította, hosszabb utazást tett a magyar tengeremelléken és Itáliában. Az orvosi pályára Gottfried van Swieten (a már említett Gerhard fia) biztatására lépett. Tanulmányait Lembergben kezdte, majd Bécsben fejezte be 1786-ban. 1788. június 15-én megnősült, felesége Anna, a debreceni Zeininger Antal gyógyszerész lánya. Szakmai pályája Szegeden indult, ahol 1790-ben városi és megyei tisztű főorvosnak nevezték ki, majd 1792-ben a Pesten rendkívüli tanárként a sebészek részére rendszeresített elméleti orvostani tanszék élére került 400,-Ft fizetéssel, majd egy évvel később az államorvostaniéra is. Egyetemi oktatói feladatain túl Pest város tisztiorvosi feladatait is ellátta. 1797. november 24-én a szerémi pestisjárvány körül végzett járványtani teendői elismeréseként magyar nemesi címet kapott. Mint az egész ország rei pestilentialis medicus dirigense, a bukovinai járvány behurcolásának megakadályozása elismeréseként királyi tanácsosi címet kapott. Két alkalommal választották meg dékánná 1799 és 1801 között. 1802-ben elhagyta az oktatást, országos főorvos és az orvosi kar igazgatója lett. Országos főorvosként azon fáradozott, hogy egy természet-, gazdaság- és orvostudományi társulatot hozzon létre. Jelentős tevékenységet fejtett ki az 1803-as délvidéki skorbutjárvány, a dalmáciai és isztriai sárgaláz idején, valamint a kuruzslás megszüntetése, a seborvosi intézmény rendezése és a tehénhimlőoltás bevezetése körül is. 1806-ban a vasi tífuszjárvánnyal folytatott küzdelem során maga is megkapta a betegséget és Kismartonban halt meg március 18-án (Szinnyei, 1891)¹.

¹ **Főbb művei:** Opuscula rem physicam et chemicam attinentia, Diss. I. De natura aerum inflammabilium et vitalium. II. De lucis et materiae electricae similitudine. III. De origine caloris in tritis corporibus. IV. De

Schraud az államorvostant immár kötelező és szigorlati tárgyként úgy igyekezett oktatni, hogy az első félévben a törvényszéki orvostant és a másodikban az orvosi rendészetet adta elő. Ezenkívül vasárnaponként életmentés és elsősegélynyújtás tanítására került sor, nem csak a orvosoknak, hanem az érdeklődő közönségnek is. Schraud nem érte be az oktatással, hanem két évvel később már önálló könyvben is összefoglalta a tárgy elsajátítandó ismeretanyagát *Aphorismi de politia medica* címen. A XIX. század elején már a kötelező tankönyvek sorában volt Johann Peter Frank 1779-1819 közt rendszeresen megjelentetett hatkötetes, utóbb két pótkötettel kiegészített és a törvényszéki orvostant is tartalmazó *System einer vollständigen medicinischen Polizey* című műve és Bene Ferenc e tárgyban írt *Elementa politiae medicae* című munkája is.

A XVIII. század végén felcsillant a remény az egyik halálos fertőző betegség, a fekete himlő leküzdésére. Jenner 1798-as felfedezése előtt szörványos mértékben már alkalmazták a variolációt, azaz az inokulációt, de a felfedezés után a vakcináció (tehénhimlővel) gyorsan elterjedt, mivel biztonságosabbnak és hatásosabbnak bizonyult. A kor egyetlen magyar nyelvű lapja, a Bécsben hetente kétszer megjelenő „Magyar Kurír” 1800. szeptember 5-én részletesen ismertette Jenner felfedezését (Kiss, 2017, 30.). Pesten az egyetem orvosi karának tanára, Bene Ferenc 1801. augusztus 27-én kezdte meg a himlő elleni oltást és a következő év februárjáig több mint 200 gyermeket részesített szerencsés eredményű oltásban, sőt a széleskörű és helyes irányú terjesztésére még abban az évben egy „Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról” rövid ismertetőt is kiadott. Oltóanyag termelő intézetek létrehozását is szorgalmazta, olyan sikerrel, hogy 1804-ben már hat városban: Budán, Pesten, Pozsonyban, Zágrábban, Kassán és Gyulán termeltek himlőoltó anyagot, intézkedéseket hoztak az orvosok és sebészek kellő kitanítására, a polgárok felvilágosítására és az oltások társadalmi elfogadtatására és meggyőzésére (Győry, 1936, 219.).

1802-ben Schraud Ferenc országos főorvossá történő kinevezését követően lemondott az államorvostani tanszék vezetéséről és a tárgy oktatásáról. A tárgy oktatását átmenetileg Rácz Sámuel (1744-1807), az élettan tanára vette át. Még a pályázat kiírása előtt, júniusban kérvényt nyújtott be az utóbb a pályázásban is résztvevő Bene Ferenc, a sebészet oktatója és Mulser József, a természetrajz tárgyának adjunktusa, a kérvényeket azonban hivatalból a pályázatokhoz csatolták. Ezen felül további három pályázó jelentkezett: Petrovits Máté, a horvátországi Kőrös megye sebészorvosa, Büky József, Bihar megye főorvosa és Oesterreicher Manes József, füredi orvos. A helytartótanács elfogadva az orvosi kar és a tanács javaslatát, I. helyen Bene, II.-on Petrovits, a III.-on pedig Büky doktorokat jelölte. Mindezt a kancellária is magáévá tette és a király 1803. január 31-én Bene Ferencet nevezte ki az államorvostan, valamint a sebészek részére rendelt elméleti orvostan rendkívüli tanárává (Győry, 1936, 230.).

meteo quodam singulari, et nonnullis consecretariis theoriam aurorae borealis attinentibus. Leopoli, 1785.; Beobachtungen aus der Arzneikunde. Wien, 1792.; Aphorismi de politika medica. Auditorum commodo concinnavit. U. ott, 1795.; De febribus tontamina duo. Vienna, 1797.; De febribus periodum habentibus observationes novae. Vienna, 1797.; De forensibus iudicium et medicorum relationibus. In vicem introductionis ad medicinam forensem disserit. Pestini, 1797.; Elementa medicinae forensis. Pesthini, 1802.; De aqua soteria thermarum Budensium, quae caesareae dicuntur. Budae, 1804.

8. ábra: Bene Ferenc, az államorvostan tanára 1803 és 1816 között. Egger Vilmos festménye, 1825.

Bene Ferenc (Mindszent, 1775. október 10. – Pest, 1858. július 2.) Apja, Ferenc, aki Sopron vármegyei nemes családból származott, jegyzői hivatalt viselt, később mint megyei esküdt és számvevő Algyőre és végül Szegedre költözött. Anyja Thúry Anna. Az ifjú Ferenc itt járt középiskolába és tanulmányait Budán folytatta. Az orvosi tanulmányokat Pesten és Bécsben végezte, 1798. szeptember 4-én avatták doktorrá Pesten. 1799-ben a polgári sebészeknek, mint korrepetitor orvosi leckéket adott. 1802. december 24-től mint helyettes tanár a bonctant tanította az egyetemen, 1803-tól az elméleti orvostan és 1805-től az államorvostan rendes tanára, 1813-tól a beteg Prandt Ádám Ignácot helyettesítette a különös kór- és gyógytan tanszékén, majd 1816-tól hivatalosan is átvette azt és egészen 1841-ig oktatta. Emellett 1806 és 1816 között a Szent Rókus Kórház igazgatójává és városi főorvossá választották meg, de ezt az egyetemi katedra miatt feladta. Két esetben 1807 és 1809 között dékáni, 1810-ben rektori hivatalt viselt. A himlőoltás elleni védőoltásnak lelkes híve volt. 1802-ben megírta a „Rövid oktatás a mentő himlő eredetéről, természetéről és beoltásáról” című munkáját, amelyet bővítve 1816-ban újra kiadott, német, szlovák és horvát nyelven is. Nevéhez fűződik az 1811-ben kiadott első magyar közegészségtani (*Elementa politiae medicinae*) és igazságügyi orvostani (*Elementa politiae medicinae forensis*) tankönyv kiadása. Főműve, az *Elementa medicinae practicae* 1833-tól öt kötetben jelent meg; az utolsó kötetet már fiával, ifjabb Bene Ferencsel (1803-1881) írta. Ez mai értelemben belgyógyászati tankönyv, amelyben elméleti kérdések kifejtése mellett saját gyakorlatának eseteit is részletesen tárgyalja, de a külföldi szakirodalomból is idéz, a forrásokat mindig pontosan megjelölve. A könyv egész Európában ismert volt és tankönyvként használták az orosz, olasz és más nyugati egyetemeken. A vezetése alatt álló klinikán már rendszeres volt a kórlap és kórtörténet vezetése, és a gyógyító munkában korszerű közegészségügyi szemléletet képviselt. Bevezette a kopogtatást, hallgatózást, a vizeletvizsgálatot és az elemi laboratóriumi eljárásokat a diagnosztikába (Endrőczy, 1983). 1801-ben először végzett hazánkban himlőoltást, elsősorban

neki köszönhető annak elterjesztése. Az 1831-es nagy kolerajárvány elleni intézkedések egyik megtervezője és végrehajtója. 1831-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává és 1841. február 9-én az orvosi kar igazgatójává nevezték ki. 1841-ben egyik alapítója volt a magyar orvos- és természettudományok művelőinek éves találkozási és tanácskozási lehetőséget adó Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek, megalapítója a Magyar Természetvizsgálók Társaságának. A Királyi Magyar Tudományegyetem 1848-ban ünnepelte meg orvosi pályájának félszázados ünnepét. 1807-ben két hónapot töltött Párizsban, később Németországot utazta be; 1828-ban három hónapig időzött Angliában; 1834-ben beutazta Felső-Magyarországot. Két esetben 1807 és 1809 között dékáni, 1810-ben rektori hivatalt viselt. Sírja feleségével (Paschgall Mária (1782-1863)) és számos családtagjával együtt a Fiumei úti sírkertben található².

Bene Ferenc a hallgatói képzése érdekében igyekezett minden tőle telhetőt megtenni. Délutáni magánrendelésein egy-két hallgatója mindig jelen lehetett, tanítványait a városi rendeléseire is kivitte, 1806-ban ugyanis elnyerte a városi Szent Rókus kórház igazgatói és az ezzel együtt járó városi tiszti főorvosi állást. Az orvosi szakma presztízsét tovább növelte, hogy a király az 1802. évi II. törvénycikkében kimondta, hogy a medicinae doctorok a honoratiorok sorába, azaz azon magasabb szellemi műveltséggel és társadalmi állással bíró nem nemesek közé felvétetnek, akiknek a teljesítményei után nem bérfizetés, hanem honorárium (tiszteletdíj) jár. A királyi parancsot 1803. szeptember 6-án tette közzé a helytartótanács. 1806-ban a II. Ratio Educationis, az új tanulmányi rend két feladatot tűzött ki az orvosi tanulmányok rendeltetéséről: az emberek egészségének megőrzését és a megbetegedett vagy sebesült emberek egészségének helyreállítását. Az orvosjelöltek tanulmányi idejét a Ratio 5 esztendőben (3 év elmélet, 2 év gyakorlat) állapította meg, visszaállítva a II. József által meghatározott 4 éves képzés előtti időszakot. Az ötödik év első félévében oktatták az orvosi rendészetet, a másodikban törvényszéki orvostant, amelyeket azért helyeztek a tanfolyam végére, hogy a hallgatók az orvostan többi tárgyának ismeretében annak eredményesebb hasznát lássák. A tanítás nyelve az elméleti oktatásban a latin volt, a gyakorlatban használták az ország többi nyelvét is, főleg az oktató nyelvtudásától függően (Győry, 1936, 241-255.).

A himlő elleni harc továbbra is napirenden volt. Amikor az 1815/1816-os tanévben Lenhossék Mihály lett a dékán, 1816. január 23-án felkérte a tanárokat és az adjunktusokat, hogy az 1815-ös évben beadott védőoltásokról adjanak a részére információt. Bene Ferenc 23 oltott gyermekről számol be, amelyek közül 21 volt rendes lefolyású, kettő nem fogamzott meg. Nála többet csak Weleczy János, az elméleti sebészet előadója adott be többet, 40-t, amely közül mind rendes lefolyású volt (Győry, 1936, 344-45). Bene 1817/18-ban egy kísérleti klinikai ambulanciát hozott létre, hogy abban minél szélesebb körre kiterjedő oltásokat lehessen végezni. 1824-ben Gebhardt Ferenc, a gyógyszerstan tanára védhimlőoltó-intézetet állított fel, amely később kormányrendelettel a „központi oltóintézet” nevet kapta és az ország orvosait látta el ingyenes oltóanyaggal.

1813-ban Bene Ferenc felajánlotta a tanári karnak, hogy elvállalja az időközben megüresedett gyakorlati orvostan tanítását is külön díjazás nélkül. Az egyetem vezetésének

² **Főbb művei:** A himlő veszedelmei ellen való oktatás. Pest, 1800.; Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról. Pest, 1802. (megjelent latin, német, szlovák és horvát nyelven is); Elementa politiae medicae. Budae, 1807.; Elementa medicinae forensis. Budae, 1811.; Elementa medicinae practicae. Pest, 1833-34. (Ez utóbbi munkáját fia adta ki öt kötetben, melyet az olasz és orosz egyetemeken is használtak.)

voltak aggályai a magistratus túlterhelését illetően aggályai, ezeket azonban Bene eloszlatta. Az államtanácsban azonban másképp határoztak. A király 1815. június 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával úgy döntött, hogy a törvényszéki orvostani és orvosi rendészeti tanszékre pályázatot ír ki. A tanszékre hárman pályáztak: Varga István, Sümeg megyei főorvosa, Böhm Károly pesti és Bognár János gyöngyösi gyakorló orvos. Pályázat nélküli kinevezését kérte Petrovics Mátyás (Máté) füredi orvos. Mivel nem született egységes döntés, ezért 1816. szeptember 2-án új pályázatot írtak ki, amelyen a korábbi jelentkezők vettek részt. Ezen már Böhm Károly dolgozatát találták a legmegfelelőbbnek, akit 1816. december 30-án a tárgy tanárává neveztek ki. Az eseményeket több mint száz évvel később leíró Győry Tibor értetlenül áll az események előtt, de tényként maga is megállapítja, hogy „ezzel a törvényszéki orvosi tanszék ügye el van intézve egy negyedszázadra.” (Győry, 1934, 107-121.).

9. ábra: Böhm Károly, az államorvostan tanára 1816 és 1843 között.

Böhm Károly József (Buda, 1775/76 – Pest, 1848. május 8.). Középiskoláit Kalocsán és Pécsen, orvosi tanulmányait 1799-1803-ig Pesten végezte, ahol 1804. április 24-én avatták orvosdoktorrá. 1805-től a pesti papnevelő intézet orvosa. 1816-ban lett az államorvostan tárgy előadója 1843. május 16-i nyugdíjba vonulásáig. Beköszönő beszédét magyarul adta elő, amelyet az 1833-as Tudományos Gyűjteményben adtak ki. 1837/38-ban az egyetem rektora volt. Felesége Müller Erzsébet (1794/95-1838). Halálát „mellvízkór” okozta, a belvárosi Szent Anna-templom sírboltjában lett a felesége mellé eltemetve (Böhm Károly halotti bejegyzése a Római Katolikus Egyház, Budapest, Belvárosi egyházközség halotti anyakönyvében. 1848. 74. oldal (381/593))³.

³ **Főbb művei:** cikkei elsősorban a Horvát István szerkesztette Tudományos Gyűjteményben (T.Gy.) jelentek meg: „Miért nem eszközli az Orvosi Törvénytudomány az Igazság kiszolgáltatásában mindenkor azt, a’ mit tőle kívánnak, vagy a’ mit ő eszközölhetne?” (T.Gy. 1833. II. 37-43.); „Arról, a’ mit a’ Mérsékletről legméltóbb tudni az Orvosoknak, Lelkipásztoroknak, Törvénytudóknak és a’ Kormányvezetőknek” (T.Gy. 1833. III. 3-22.);

Böhm Károly nem csak az oktatásba, de az általános egészségnevelésbe is nagy elánal vetette bele magát. A Hazai és Külföldi Tudósítások 1817. május 24-i számában arról tájékoztatnak, hogy „*T.T. Böhm Orvos Doctor ÚR, a Pesti Universitásnál az Orvosi Politianak, és a Törvényszéki Orvosi Tudománynak Tanítója kihirdette, hogy ő Pünkösdtől fogva minden vasárnap 11 órától 12-ig Tanítást fog tartani Német nyelven arról, hogyan lehessen az embereknek életét véletlen veszedelmekben megmenteni, sőt a holtnak látszókat is életre hozni.*”. 1832. január 27-én fizetés nélkül polgárjogot nyert „*a Pesten uralkodó Epekörség üdeje alatt az Orvosi kormányt fizetés nélkül viselte*” (Budapest Főváros Levéltára. Buda és Pest polgárai 1686-1848.).

1831-ben új betegség bukkant fel Magyarországon: a kolera. Bár a betegség már az ókorban is ismert volt, de elsősorban Ázsia területére korlátozódott, így, amikor Bengáliában 1817-ben újra elindult a járvány, Európát nem aggasztotta különösebben. Ebben az időszakban már kialakultak bizonyos szabályok a nemzetközi kapcsolatokban, így terjedés megfigyelésre került. A védekezés ellene akkor még egyáltalán nem alakult ki, mivel senki nem tudta, hogy a betegség járványos. Az 1830-ban kirobbanó lengyel felkelés során azonban az orosz kormány ázsiai hadtesteket is bevetett, így 1830 végén Lengyelországban kitört a járvány. A Budán működő Helytartótanács magyar egészségügyi szakértője Lenhossék Mihály országos főorvos volt. A kolera hírére 1830. november 3-án királyi rendeletet adtak ki (13.216. számon) megalakítják az ún. „vegyes bizottságot” a Helytartótanács, a Királyi Kamara és a Főhadsegparancsnokság delegáltjaiból. 1831. január 3-án a bizottság a Trencséntől Brassóig terjedő határra két királyi biztost (Majláth és Perényi) és melléjük egy dirigens orvost (Bugát Pál és Tonio Lajos) a helyszínre, akiket azonban – úgy vélve, hogy a járvány megszűnt – március 16-án vissza is hívtak. Azonban a felső Tisza-vidéken kitör a járvány, így a június 3-án újból bevezetett intézkedések már elkéstek. Horváth Róbert 1961-ben megjelent kutatásai szerint a legnagyobb kolerajárványoknak 1831-ben 237.641, 1866-ban 71.429, 1782-73-ban 189.000 halottja volt (Horváth, 1961, 7.). A pesti egyetem is szeretett volna szakértőket kiküldeni, de erre a Helytartótanács nem adott pénzt. A megelőzésre a tisztaságot, a mérsékelt evés-ivást javasolták, valamint az óvakodást a meghűléstől és a lelki traumától. A gyógykezelés 3-400 ml vér lebocsátása, piócázás, Sydenham-féle-húsleves, stb. voltak (Antall-Birtalan-Schultheisz, 1988.).

Ha országosan nem is, de helyi szinten Böhm Károly is részt vett a járvány leküzdésében. 1831 decemberében Lenhossék Mihály országos főorvos őt rendelte ki a Kisújszálláson kitört járvány vizsgálatára. Böhm Károly december 25-én elindult Jászberénybe, ahová viszontagságos utazás után december 28-án érkezett meg. A küldöttség Illéssy János nagykun kapitány, Balogh József rendes orvos, Kisújszállás város seborvosa Miskolczi Lajos előtt jövetelük célját felolvasták. A küldöttség ezt követően ott helyben a kolera megfékezésére kirendelt Állandó Bizottság jegyzőkönyveit elkérte. Ezekből

„A’ Gyermekekölésről orvostörvényi tekintetben” (T.Gy. 1833. IV. 57-84.); „A’ Házi-Állatok Természetéről” (T.Gy. 1833. V. 75-108.); „A’ Háziállatoknak betegségeikről” (T.Gy. 1833. VI. 66-97.); „A’ haláltól, és az elevenen eltemetéstől való félelemről” (T.Gy. 1833. VII. 68-96.); „A’ Tüzből eredő veszélyekről” (T.Gy. 1833. IX. 39-65.); „A’ Keresztény Egyházi Hatalom Befolyásáról a’ közép századokban” (T.Gy. 1834. I. 50-84., T.Gy. 1834. II. 24-48., T.Gy. 1834. III. 18-51.); „A’ Népeességről” (T.Gy. 1834. X. 53-67., T.Gy. 1834. XI. 47-75., T.Gy. 1834. XII. 57-100.); „Az Öngyilkolásról” (T.Gy. 1835. VI. 72-90., T.Gy. 1835. VII. 43-63., T.Gy. 1835. VIII. 27-44.); „Az ész és a szív” (T.Gy. 1836. I. 53-94.).

meggyőződtek arról, hogy a kolera elhárítására nemcsak rendelkeztek, hanem azokat teljesítették is. Nevezetesen az alábbiakat:

- a) a betegekkel való bánásmódot elsajátították, ennek birtokában azt leírták és sokszorosították, minden házba kiosztották. Ezáltal, ha betegség lépett volna fel, az orvos megérkezéséig a beteget már megfelelő elbánásban tudták részesíteni.
- b) a várost 24 részre osztották fel. Az egyes részek élére egy-egy felelős személyt neveztek ki, akinek a körzetében naponta kötelessége volt eljárni és a betegeket azonnal jelenteni kellett.
- c) orvosi szempontból a várost három részre osztották. Az első részben a megye rendes orvosa Balogh József a másik két részben egy kisújszállási és egy túrkevei seborvos működött Balogh József felügyelete alatt.
- d) az Állandó Bizottságnak és az orvosnak meghagyták, hogy a „véletlen akadályoztatást” Illéssy János megyei kapitánynak azonnal jelentsék.

A bizottság a megbetegedett, meghalt, felgyógyult személyeket név szerint feljegyezte. Megállapították, hogy a statisztikát pontosan vezették. Feltűnő volt, hogy a kolera a város különböző részein nem egyformán dühöngött. Megállapították, hogy a város laposabb, mélyebb fekvésű részein nagyobb mértékben történtek megbetegedések. Böhm Károly professzor a betegeket járta körbe és örömmel állapította meg, hogy közülük csupán egy beteget talált a kolera súlyosabb állapotában, a többiek viszonylag jól voltak. Ebből következtetésük az volt, hogy a kolera rövid időn belül teljesen meg fog szűnni. Megnézte a temetőt is és megállapította, hogy a halottakat elég mélyre temetik.

e) A betegeknek az orvosi szereket ingyen adták. Az Állandó Bizottságot is ellátták orvosságokkal, hogy ők is tudjanak a betegeknek osztani, ha később jutnának orvoshoz. Ezt a vizsgáló bizottság nagyszerűnek és dicséretesnek tartotta.

f) A bizottság az ellenőrzés alatt meggyőződött arról, hogy mind a nagykun kapitány, mind az orvosok, mind az Állandó Bizottság mindent megtett a betegségben szenvedők érdekében (Zádorné, 1999.).

Az orvosrendészetet Böhm saját kéziratos munkája alapján tanította, amelyben a kórházak mellett röviden kitért az elmegyógyintézetek működésére is az államorvostani munkákban gyakran idézett szempontok alapján. Munkáiban is előkerülnek a védelem és az izoláció szempontjai, az épület megfelelő kialakításának szükségessége (biztonság, megfigyelés, higiénia) és bizonyos terápiás eszközök, például a fürdők vagy a Böhm által is hivatkozott Erasmus Darwin (1731-1802) angol orvos és filozófus nevéhez fűződő rotációs terápia, amelynek elméletét először 1794-1796-ban megjelent, kétkötetes Zoonomia című munkájában ismertette (Kovács, 2020, 78-103.).

1841. március 26-án érkezett az első jelentés, amely Böhm Károly betegségéről szólt (súlyos idült bronchitis és állandó rekedtség), aki emiatt inkább Bozda Naum szerb kereskedőtől vásárolt balassagyarmati Tabán utcai házában tartózkodott és az oktatásban már nem vett részt (Hausel, 1996). 1843-ban nyugdíjazták, de addig is Ifj. Bene Ferenc (1803-1881) lett megbízva a helyettesítéssel, egészen 1845. július 23-ig évente meghosszabbított megbízásokkal. A november 11-re kitűzött pályázatra nyolcan jelentkeztek: Dantsek József aponyi (Nyitra megye) orvos, Gottwald János, Tolna megye főorvosa, Kron Frigyes sebészorvos, Rupp János, az orvosi kar külső tagja, Schmidt János, Pest megye 14 éve hivatalban levő főorvosa, Stockinger Tamás, pesti sebészorvos, Török József barsi sebészorvos és Bugát Pál, a sebészek professzora, aki a tanszéket a pályázat mellőzésével kérte a maga számára. Érdemleges választás Rupp és Bugát között volt lehetséges, végül 1845. április 15-én előbbi nevezték ki a törvényszéki orvostan és az orvosrendészet avagy

amint a helytartótanács nevezte: „az orvosi bábta és közpolgári orvosi rendtartás” tanárának (Győry, 1936, 432-434.).

10. ábra: Rupp Nepomuk János, az államorvostan tanára 1845 és 1874 között.

Rupp Nepomuk János Ferdinánd Pál (Pest, 1808. január 9. – Budapest, 1881. április 23.). Szülei Rupp Ignác pékmester és Hochenecker Terézia (Thekla) tekintélyes pesti polgárok voltak, a Pollack Mihály terve szerint 1813-ban bővített szülőháza helyén 1872 óta az egykori Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár négyemeletes székháza áll (Csáki-Hidvégi-Ritoók, 2009, 85-98.). Gimnáziumi tanulmányait Pesten és orvosi tanulmányainak egy részét Bécsben végezte, 1831. december 31-én szerezte meg oklevelét a pesti egyetemen. Részt vett az 1831-es kolerajárvány Nógrád megyei leküzdésében, bár eredetileg azok közé tartozott, akik a kolerát nem tekintették ragályos betegségnek, a disszertációját is ennek szellemében írta. Fő érdeklődési területe a törvényszéki orvostan és az orvosrendészet volt, ezért 1834-től 10 évig európai tanulmányúton volt. Műveltségének és jeles szakismereteinek köszönhetően 1834-ben a pesti orvoskar kültagként jegyzőjévé választotta, amely tisztelet 1844-ig látta el, majd 1849 és 1860 között ismét az orvosi kar jegyzője, ezúttal a győztes bécsi kormány kinevezetté. 1860/61 II. félévétől 1862/63-ig, majd 1869/70-től folyamatosan 1879/80-ig dékán, 1866-67-ben az egyetem rektora. Az Országos közegészségügyi Tanács tagja (1868), alelnöke (1869), majd elnöke (1878). A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat elnöke (1863). Az orvoskar centenáriuma, 1871-ben rendezett emlékkongresszuson ő volt a közegészségügyi tanács elnöke. Az ünnep alkalmával a király magyar nemességgel, királyi tanácsosi címmel és a vaskoronarend kiskeresztjével tüntette ki. Ugyanakkor 1000 forintos alapítványt hozott létre az egyetemi tudományos kutatás javára. 1881. április 24-én délután az egyetemi tanács ülésén éppen szólni szeretett volna az egyik ügyben, azonban összerogyott a székén és kollégái már hiába próbálták újraéleszteni az akkori idők módszereivel (vízzel öntözték, ecettel dörzsölték). A tragikus eseményről számos napilap, így pl. a Hon is részletesen beszámolt. Sírja a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben található

közösen számos családtagjával. Felesége Gebhardt Terézia (1845-1926), gyermekei: János végrehajtó (1867-1909) és Terézia (1865-)⁴.

Rupp János már a következő évben a kórbonctani tanszékkal közösen asszisztentist is kapott. Figyelembe vették, hogy törvényszéki boncolásokat is végez, jegyzőkönyveket és szakértői véleményeket szerkeszt vagy másokét felülbírálja. A hallgatók száma is fokozatosan emelkedett. Amíg Rupp 1831-ben huszonötödmagával végzett, addigra 1845-ben már 37 ötödéves hallgatót kellett oktatnia és a hallgatók száma folyamatosan emelkedett. 1849-ben, a szabadságharc leverését követően a császári és királyi haditörvényszék igazoló jelentések alapján elbírálta az egyetem tagjait. Az eljárás kiterjedt az egyetem egész személyzetére, egészen az állatorvosi tanintézetig, suhanc lovászyerekekig. Rupp egyes osztályzatot kapott, lojálisnak („gutgesinnt”) minősült (Somogyi, 1983, 2821-2.). A bécsi kormány abban az évben kari jegyzővé nevezte ki. Az V. tanév első felében a törvényszéki orvostant, második felében az orvosi rendészetet adta elő, mindkettőt naponta egy órában. Az orvostanhallgatók a tanársegéd vezetésével törvényszéki boncolási gyakorlatokat is végeztek. 1857-től a sebész tanfolyamon szigorlati tárgyként előadta az egészségügyi törvényes rendelkezéseket (Medizinal Gesetzkunde), mivel sok helyen alkalmaztak sebészt községi orvosnak, akinek ebben a minőségben törvényszéki boncolásokat kellett végeznie.

Az orvosi rendészet tanítása és művelése azonban kizárólag az elméleti oktatásra támaszkodhatott. Nem volt a tanszéknek, illetve a tanárnak sem helyisége, sem dotációja és saját tanársegéde sem. 1853-ban, majd 1855-ben Rupp professzor keserűen panaszkodik, hogy az orvosi kar hiába szorgalmazta egy központi épület létesítését kórodái és egyéb intézetei számára, a „lankadatlan buzgalommal folytatott ezen törekvései eleddig eredményre nem vezettek”. 1853-ban Tormay Károly, Pest város főorvosa így jellemezte a kari épületet: „A szobák szűkek, elégtelenek, az utca lármás, csupán a szülészeti kóroda bővítettett egy kissé és a szemészet helyzetetett át jobb helyiségekbe” (Győry, 1936, 511.). Rupp csak az 1860-as évek elején, miután több tanszéket elköltöztettek, kapott egy kicsiny sötét szobát, amely előtte cselédszoba volt és abban helyezhette el a kis Hartnack mikroszkópját. 1863/1863-tól kezdve kapott végre saját tanársegédet, akinek a „mikroszkóp használatát is megengedte, sőt eltúrte, hogy a természetesen saját maga vásárolta készülékekkel és kémiai szerekkel a tanári szobát befüstölje.” Később sikerült a tárgynak évi 300 forint támogatást is szereznie (Hahn-Melly, 1965, 53.).

A kiegyezést követően 1867-ben báró Eötvös József kultuszminiszter véleményt kért az egyetemi tanácstól, hogy terjesszék elő mindazt, aminek a megvalósítását szükségesnek tartják. Az orvosi kar 1869-ben 31 pontban foglalta össze a szükséges teendőket, amelynek 10. pontja a törvényszéki orvostan és közegészségtan szétválását kérte és azt, hogy mindkettő önálló tanszéket és intézetet kapjon. Ekkor döntöttek a ma belső és külső klinikai tömb néven ismert klinikák és intézetek, közöttük a mai Igazságügyi Orvostani Intézet felépítéséről.

A higiéné tárgykörébe tartozó diatetika kötelező hallgatását 1813-tól írta elő a tanrend, a macrobiotica pedig 1833-tól került rendkívüli tárgyként előadásra. Az egyéni és a

⁴**Főbb művei:** A cholérának nem ragadós voltáról. Orvostudori értekezés. Pest, 1831. (Latin címmel is); Kétes beszámítási képesség gyűjtogatási vádnál (Orvosi Hetilap 1860. 15 és 16. szám); Erőszakos halál (Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan, 1868); A mellkas átható sebe, Akasztás. Ezen erőszakos behatások melyike okozta a halált? (Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan, 1869); Történeti beszéd az orvoskar százados ünnepér e (Adatok a magyar királyi egyetemi kar százados történetéhez. Buda, 1871).

szociális higiéné kialakításának irányába tett lépésnek tekinthető az 1848-ban készült, nemzeti szellemű, a korszerű orvostudomány alapelveit lefektető reformtervezet, amely szükségesnek tartotta az „éptan” (higiéné) rendkívüli tanár által történő előadását, amelyet az 1861-ben beterjesztett javaslat újra felvetett.

Az 1866-os kolerajárványt követően a hazai orvostársadalom vezető személyiségei beadványokban sürgették a közegészségügy rendezését, hangsúlyozva a higiéné jelentőségét és oktatásának fontosságát. Az 1867-es kiegyezéssel a magyar orvostudomány és egészségügy kérdéseinek megoldása már a magyar törvényhozás és kormány illetékességi körébe került, és az egyetemen dinamikus változások kezdődtek. A közegészségügy egyaránt tartozott a belügyminiszter (báró Wenckheim Béla) és a vallás- és közoktatásügyi miniszter (báró Eötvös József) fennhatósága alá. A két minisztérium között összekötő kapocs volt Markusovszky Lajos személye, aki utóbbi minisztérium alkalmazásában kezdetben az orvostudományért, majd az összes egyetemi ügyek előadója volt, ezáltal jelentős érdemeket szerzett a magyarországi orvostudomány új alapokra helyezésében. Emellett már 1857-ben létrehozta az Orvosi Hetilapot, amely a szakma elsődleges szakmai hírforrása lett, átvéve az 1831-ben Bugát Pál és Schedel Ferenc (utóbbi helyét 1838-tól Flór Ferenc vette át) által alapított Orvosi Társaság szerepét, amely 1848-at követően megszűnt. Markusovszky feladata volt az orvostudomány fejlesztésével kapcsolatosan a kívánságok összeegyeztetése, az egyre-másra kialakuló új tudományos szakmák vezetésére az új professzorok kiválogatása. E téren a hetenként a fehérasztalnál összegyűjtött társasága volt nagyban a segítségére. Ez a „fehérasztal” a Licinius-vendéglőben fűzte össze szombatoként Markusovszky barátait, majd Michalek, később Marschal éttermébe tették át összejöveteleiket. Ezért később Marschal Társaságnak, inkább azonban Markusovszky Társaságnak nevezték őket. A Társaságba nem volt könnyű bejutni: ajánlás kellett hozzá. 1868-ban Balogh Kálmán (1835-1888) az előző évben kinevezett elméleti orvostan előadó az egyik ülésre egy vékonydongájú, de igen okos, tehetséges fiatal embert hozott magával: Fodor Józsefet (Hahn-Melly, 1965, 19-24.).

Irodalom:

- ANTALL József – BIRTALAN Győző - SCHULTHEISZ Emil (1988). Historia medica Hungarica. Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából. Budapest.
- BALÁZS Péter (2007). Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete 1-2. kötet. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba – Budapest.
- CSÁKI Tamás – HÍDVÉGI Violetta – RITOÓK Pál (2009). Budapest neoreneszánsz építésze. Tanulmányok. 85-98.
- ENDRŐCZI Elemér (1983). 100 éves a magyar orvostovábbképzés 1883-1983. Budapest. Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.08.014.
- GAZDA István (2018). Schultheisz Emil orvostörténeti tanulmányai II. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet Magyar Orvostörténelmi Társaság Magyar Tudományos Akadémia Orvostörténeti Munkabizottsága, Budapest.
- GÁL Tibor (2010) Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei. Kaleidoscope, 2010/1.120-153. <https://doi.org/10.17107/KH.2010.1.120-153>
- GYÖRY Tibor (1936). Az orvostudományi kar története 1770-1935. Budapest.
- GYÖRY Tibor (1934) Tanszékek betöltése a Nagyszombatban felállított orvosi fakultás fennállásának első évszázadában. Orvostudomány, 24. évfolyam, 1. füzet. 107-121.

- HAHN Géza. –MELLY József. (1965) Fodor József élete és munkássága. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HAUSEL Sándor (1996) Adatok a balassagyarmati görögkeleti közösség történetéhez. Katona Judit - Viga Gyula szerk.: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc.
- HORVATH Robert (1961) Quelques données inconnues sur la mortalité de la peste de Debrecen (1739-40) et celle du choléra en Hongrie (1833, 1866, 1782-73). Bulletin de l'Institut International de Statistique 33e session Paris 7.p.
- HÓGYES Endre (1896) Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről, Budapest.
- KAPRONCZAY Károly (2007) A felvilágosodás korának kórházi viszonyai reformintézkedések a fejlesztés érdekében. In: A természettudományok, a technika és az orvoslás, és a természetes és épített környezet ... = Science, Technology and Medicine, and the Natural and Built Environment ... Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből = Studies into the History of Science, Technology and Medicine . Országos Műszaki Múzeum - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, pp. 91-94.
- KAPRONCZAY Károly (2021) Az Orvosi Kar egykori épületei. Kaleidoscope, Vol. 11. No. 22. 109-113. DOI: [10.17107/KH.2021.22.109-113](https://doi.org/10.17107/KH.2021.22.109-113)
- KISS L. (2017). Égnekek legszebb ajándéka. Barangolás a himlő elleni védőoltás magyarországi kultúrtörténetében. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest.
- KOVÁCS Janka (2020). Az orvostudomány „legsetétebb mezeje” – pszichológiai ismeretek a Habsburg Birodalom orvosi fakultásainak tananyagában a 18-19. század fordulóján. Gerundium, Vol. 11. No.3-4. 78-103. <https://doi.org/10.29116/gerundium/2020/3-4/5>
- KRÁSZ Lilla (2023). Mária Terézia (köz) egészségügyi reformjainak olvasatai. Századok, 2023/3. szám. 537-560.
- MAGYARY-KOSSA Gyula (1929). Magyarországi orvosi emlékek I. Budapest.
- MOLNÁR László – SZÖGI László (2002). A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára 1770-1999 Repertórium. Semmelweis Kiadó, Budapest.
- RÉTI Endre (1969). A magyar orvosi iskola mesterei. Medicina Könyvkiadó, Budapest.
- RÓZSAY József. (1868). A hagymáz oktanához. Pest, 1868. 13.
- SOMOGYI Endre (1983). Rupp N. János. Orvosi Hetilap, 46. szám. 2821-2.
- SZINNYEI József (1891). Magyar írók élete és munkái. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>
- ZÁDORNÉ ZSOLDOS MÁRIA (1999). Az 1831. évi kolerajárvány a Jászkunságban. H. Bathó Edit – Kertész Róbert – Tolnay Gábor – Vadász István szerk.: Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11.